



Liv Bakka, ergoterapeut med videreutdanning i aldersdemens, Nøtterøy kommune
 Kjerstin Bjonnes, sykepleier med master i helsefremmende arbeid, Nøtterøy kommune
 Lisbeth Haugan, rådgiver, Fylkesmannen i Vestfold, Landbruksavdelingen
 Anne Britt Kjeldsberg, leder LIFT-avdeling, Nøtterøy kommune. Tidligere institusjonsleder ved Bjonnesåsen bo- og behandlingssenter, Nøtterøy kommune
 Elin H. Aarø Strandli, prosjektleder, Nasjonalt kompetansesenter for aldring og helse



Ut av institusjonen – Inn på tunet

Bedre søvn, mindre vandring og bruk av antidepressiva var noen av effektene som ble observert etter at sykehjemsbeboere og hjemmeboende personer med demens i omsorgsbolig fikk delta i aktivitetstilbudet Inn på tunet. Deltakernes funksjonsevne ble målt over tid, 1,5 til 2 år, og ble funnet å være uforandret eller noe bedret.

Prosjektet *Ut av institusjon – Inn på tunet* (2007-2010) var et samarbeidsprosjekt mellom Fylkesmannen i Vestfold, Støyten gård og Nøtterøy kommune. Målgruppen for prosjektet var sykehjemsbeboere og personer med demens i omsorgsbolig. Inntakskriteriene var at deltakerne skulle ha symptomer på atferdsforstyrrelser og psykiske symptomer ved demens (APSD). Målet med prosjektet var å evaluere om beboere med APSD kunne få en bedre hverdag med tilbud på et gårdsbruk. Denne artikkelen presenterer erfaringer fra prosjektet som ble innhentet på dagaktivitetstilbudet på Støyten gård, Bjonnesåsen bo- og behandlingssenter og Bjonnes-toppen omsorgsbolig.

Bakgrunn

I Stortingsmelding nr. 25 (2005-2006), *Mestring, mulighet og mening* (1) annonseres en helhetlig demensplan som strekker seg frem mot 2015. Planen nevner spesielt kultur, aktivitet og trivsel som sentrale og grunnleggende elementer. Det nevnes at kommunale omsorgstjenester kommer til kort i forhold til det sosiale og kulturelle området, og at dette spesielt gjelder i sykehjem, aldershjem og omsorgsboliger.

Forskrift til lov om kommunale helse- og omsorgstjenester (2) er å sikre at eldreomsorgen tilrettelegges på en slik måte at det bidrar til en verdig, trygg og meningsfull alderdom.

Demensplan 2015 – Den gode dagen etterlyser behovet for å utvikle organisering og tilrettelegging av tjenester (3). Det kan være begrenset med muligheter for beboere i institusjon til å få dekket egne behov i forhold til aktivitet og fysisk utfoldelse i et institusjonsmiljø. Knapphet på bemanning, institusjonens arkitektoniske utforming, og en omsorgskultur hvor fokus på sykdom er mer dominerende enn fokus på ressurs, trivsel og deltakelse i egen hverdag, kan være mulige årsaksfaktorer.

Nøtterøy kommune hadde ikke erfaring med *Inn på tunet*-tilbud tilrettelagt for brukere av helse- og omsorgssektoren før prosjektstart. Litteratursøk nasjonalt og internasjonalt viste ingen studier med systematisk datainnsamling på personnivå, slik vi ville gjøre i forhold til målgruppen for dette prosjektet.

Bjonnesåsen bo- og behandlingssenter innførte begrepet KADL som en forkortelse for «kulturelle aktiviteter i dagliglivet». Bakgrunnen var ønsket om å utvikle ikke-medikamentelle tilnærings-



AKTIVE DAGER: Kaninstell på Vittersø gård.
(Foto: Fylkesmannen i Vestfold)

måter og behandling for personer med demens i skjermet enhet. Dette ble starten på prosjektet i Nøtterøy kommune.

I løpet av prosjektperioden (2009) ble det etablert kontakt med en mastergradsstudent ved høyskolen i Vestfold, Master i helsefremmende arbeid. Formålet med studiet var å få kunnskap om brukernes livskvalitet i et «her og nå» perspektiv (4). Dette ble gjort ved å utforske brukernes affektive opplevelser under aktivitet. Studien presenteres i eget avsnitt og er uavhengig av de data som presenteres fra prosjektet.

Deltakere

Personer med demens og APSD

Bjønnesåsen bo- og behandlingssenter var i 2005 en nyrenovert institusjon med 24 sengeplasser fordelt på tre skjermede enheter for personer med demens. Bjønnesåsen omsorgsbolig bestod av 10 leiligheter fordelt på to etasjer for personer med ulike diagnoser, og der flere hadde demens. Rekruttering av brukere var fra alle tre avdelinger på institusjon og i omsorgsbolig. Med bakgrunn i behov ble plassene fordelt på fire institusjonsbeboere og to hjemmeboende. I løpet av prosjektperioden har det vært 18 brukere innom tilbudet fra våren 2008 til utgangen av 2010.

Kriterier for å få plass var at bruker skulle ha en demensdiagnose og i tillegg ha symptomer på APSD. Symptomer kunne være apati, mild grad av aggresjon, døgnrytmeforstyrrelse, vandring, verbal og fysisk trakassering og eventuelt annen tegn på mistriivsel. Bruker måtte ha evnen til å fungere sosialt i en liten gruppe og være i stand til å fungere i fellesaktiviteter som for eksempel måltider og busstransport. Det ble vektlagt fysisk funksjonsnivå hvor inklusjonskriteriet var å kunne gå i en kort trapp, delta på turgåing, bruke vanlig toalett, og gå inn og ut av buss. Eksklusjonskriterier var reduksjon i sosial og fysisk fungering, tydelig tegn på mistriivsel og ingen positiv endring på atferd, behov for tettere oppfølging enn det tilbudet kunne tilrettelegge for.

Gårdsbruk

Støyten gård er et lite småbruk på 12 mål beliggende i landlige omgivelser og med variert turterreng. Gården ligger fire

km fra bo- og behandlingssenteret og omsorgsboligen, og hadde i prosjektperioden sauer, hest, kyr, høner, ender, hund og flere katter. Der var også en gammel frukthage med ulike muligheter til aktiviteter eller til bare å sitte på en krakk og slappe av. En låve lå inntil frukthagen, og var et sted for aktiviteter som stell av sauer og vedarbeid. Hovedhuset egnede seg godt til formålet, da det hadde en romslig gang med dør inn til et stort fellesrom med kjøkken. Fellesrommet hadde store vinduer med glassdør ut til veranda og frukthagen. Rommet var møblert med et stort bord som innbød til sosialt fellesskap, felles måltider, og ulike inneaktiviteter som baking, håndverksarbeid, spill og maling. Der var også en hvilestol og en sofa. Rommet var arkitektonisk utformet for god kontakt mellom brukere og ansatte.

Det var seks plasser der, tre dager per uke (mandag, onsdag, fredag). Tilbudet startet med felles transport fra institusjonen kl. 09:10 og avsluttet dagen kl. 14:00, med felles retur til institusjonen.

Gårdbruker var selvstendig næringsdrivende, og hadde sykepleiefaglig kompetanse.

Kommunen sto som ansvarlig for kvaliteten på tilbudet, og kjøpte tjenester av gårdbruker. Det ble utarbeidet en detaljert driftsavtale som ble evaluert en gang i året i prosjektperioden.

Økonomi

Prosjektet ble finansiert av Bygdeutviklingsmidler (BU) og Nøtterøy kommune. Budsjett for prosjektperioden 2008 – 2010 var kr. 2,7 mill. (1,5 fra NK og 1,2 fra BU-midler). Det inkluderte mat, kurs for gårdbruker, leie av gården, lønn til gårdbruker i 50 prosent stilling pluss assistent i 40 prosent stilling. Det er beregnet inn transportutgifter. Kommunens egen sjåfør henter og bringer.

Organisering og drift

Tilbudet var forankret administrativt og politisk i Nøtterøy kommune og var under ledelse av institusjonsleder ved Bjønnesåsen bo- og behandlingssenter. Det ble i prosjektperioden etablert samarbeid med tjenestekontoret som fattet vedtak om tilbud. Det var jevnlig møtevirksomhet mellom gårdbruker, institu-

sjonsleder og prosjektledelse, minst en gang per måned. Tema for møtene var evaluering av drift, brukernes funksjonsnivå, etiske problemstillinger og dataregistrering.

Dokumentasjon mellom gården og institusjon/omsorgsbolig var fra begynnelsen av prosjektet en utfordring. Ansatte som deltok på tilbudet den første tiden hadde ansvar for å dokumentere i kommunens journalsystem, Gerica, etter dagens slutt. Ulempen var at gårdbruker ikke hadde tilgang til nødvendig informasjon om den enkelte bruker. Møter med kommunens IT-avdeling i prosjektperioden om elektronisk rapportering i Gerica, førte ikke frem. Etter hvert ble rutinen at gårdbruker ga informasjon en gang pr uke til institusjonen. Vedkommende som mottok telefonen skrev inn et resymé i Gerica slik at det ble tilgjengelig for alle ansatte. Gårdbruker fikk derimot lite informasjon om dagsformen til brukerne, noe som kunne gjøre det vanskelig å planlegge dagen.

Bemanning av tilbudet

Bemanningen var i oppstartfasen i 2008 basert på at gårdbruker fungerte som daglig leder og en ansatt fra institusjonen som assistent. Bruk av ansatte resulterte i redusert bemanning på institusjonen. Etter en totalvurdering ble det i løpet av prosjektperioden innvilget økonomisk støtte til en 40 prosent stilling som fast assistent på gården. Gårdbruker hadde ansettelses- og arbeidsgiveransvar for assistenten. Ansettelse ble kvalitetssikret ved institusjonsleder og prosjektledelse.

Kartleggingsverktøy for datainnsamling

Prosjektet ble meldt inn til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste ved prosjektstart og ble registrert som et utviklingsprosjekt innen kommunehelsetjenesten.

Observasjonsskjemaer som ble benyttet:

- ◆ Vurderingsskjemaet for eldre med mental svikt og demens (OBS-demens) i institusjon og omsorgsbolig
- ◆ Personlige aktiviteter i dagliglivet (PADL, Lawton & Brody) ble benyttet for registrering av deltakerens funksjonsnivå i institusjon og omsorgsbolig

- ◆ Brukernes aktiviteter på gården ble observert og notert individuelt etter utført aktivitet eller mot slutten av dagen av gårdbruker/assistent.

I forbindelse med masterstudien i helsefremmede arbeid ved høyskolen i Vestfold ble det utført Dementia Care Mapping (DCM) og Quality of Life in Late-Stage dementia (QUALID) på gården (4).

Hva viste datainnsamlingen?

I perioden har 18 brukere benyttet seg av tilbudet. I startfasen var det flere som ikke hadde nytte av å være på gården. Årsaken til dette var raskt fall i funksjonsnivå.

Det var seks deltakere hver dag. To brukere fra institusjon og en bruker fra omsorgsbolig var med i prosjektet i to til to og et halvt år, fra våren 2008 til utgangen av 2010. Det er erfaringene fra disse som presenteres i artikkelen. Det ble kartlagt funksjonsnivå, OBS-demens og P-ADL, på kun to av de tre brukerne. Dette var på de nevnte to institusjonsbeboerne.

Kartlegging av funksjonsnivå

Fra to brukere er det innhentet fem P-ADL-vurderinger. En av dem viste i tidsrommet november 2008 til juli 2010 forbedring i forhold til å spise ved egen hjelp og personlig hygiene, mens toalett, påkledning, fysisk bevegelse og bading var uforandret. Den andre viste i samme tidsrommet forbedring i evnen til å klare seg i badesituasjon, men nedgang i evnen til påkledning. Ellers var andre funksjoner uforandret fra november 2008 til juli 2010.

OBS-demens viste for begge brukerne en forbedring på evnen til å greie seg selv fra oppstart høsten 2008 til juli 2009. En av dem viste bedring eller uforandret på sosial fungering, oppfattelse og forståelse, språk og kommunikasjon, og orientering i nevnte tidsrom.

Presentasjon av funn fra mastergradstudiet

Kartleggingen utført av mastergradstudenten presenterer data fra tre brukere som ble observert over tre dager sen vinteren 2010. Aktivitetene som foregikk disse dagene var først og fremst innendørs. Registreringene viste at brukerne daglig benyttet til sammen mer

enn 40 prosent av tiden i tilknytning til måltider og i underholdende aktiviteter (spill, lesing og hobbyaktiviteter). Arbeidslignende aktiviteter og aktiviteter som kun innebar samtale, utgjorde en betydelig del av tiden, men varierte i større grad. Brukerne skårte høyt på livskvalitet. Resultatene indikerer at det forekom mange gode opplevelser, da positive følelsesuttrykk, godt humør og betydelig engasjement dominerte under svært mange av aktivitetene. Personene kom selv med uttalelser som vitnet om gode opplevelser under deltakelse i dagtilbudets aktiviteter.

Et eksempel var ved en anledning hvor det ble spilt domino, og to av brukerne så ut til å finne glede i det sammen med assistenten. Den ene sa til den andre: *«Prøv å huske på det da, så kanskje vi kan sitte sånn i kveld også! Det var morsomt»*.

Disse to brukerne fant også en god tone over oppvaskbenken da de vasket opp etter frokost. De var observante overfor hverandre og tilpasset tempoet etter hverandre. Den ene vasket opp og den andre tørket. De hadde en god relasjon seg i mellom.

Å dekke på og av bordet var en fast rutine når de kom om morgenen. Da var de tydelig sultne. Noen gikk rett til kjøleskapet på eget initiativ og begynte å dekke på pålegg. Det var også fint å observere hvor oppmerksomme og høflige de var ved å sende ting til hverandre, og at den sosiale evnen var beholdt.

Hva var aktivitetene?

Å komme ut på gård fem timer per dag tre dager i uka bidro til at brukerne ble aktivisert og stimulert både fysisk, sosialt og mentalt. De hadde kontakt med dyr, nøt et godt måltid, deltok i enkle aktiviteter eller satt og observerte livet på gården. De kom i andre omgivelser og deltok på turer i skog og mark. Det var ingen krav om at de skulle delta aktivt i arbeidsoppgaver. Tilbudet var planlagt ut fra årstider og høytider og tok for seg gamle tradisjoner som kunne være gjenkjennbare for aldersgruppen. Brukerne benyttet en vesentlig del av tiden til å se i eller lese avisa, til kortspill, domino, til å strikke eller male deler til fuglekasser. Aktiviteter som turgåing, måltider og kjøkkenaktiviteter i forbind-

else med måltider, avislesing, og fjøsstell inngikk som faste rutiner på gården.

Brukerens aktivitetsnivå på gården ble rapportert som overraskende høyt sett i forhold til deres funksjonsnivå slik det var kjent på institusjonen/omsorgsboligen. Det ble i alt gjennomført ca. 45 ulike aktiviteter i prosjektperioden. Dette er aktiviteter innen hovedområdene musikk, intellektuelle aktiviteter, kjøkkenaktivitet, håndverk, turer, hagearbeid, dyrestell, vedarbeid og gårdsarbeid.

Betraktninger

På grunn av lite utvalg, er det vanskelig ut fra dette prosjektet å konkludere med at gårdstilbud egner seg for denne målgruppen. Samtidig viser funn en tendens til at personer på individnivå kan ha nytte av å delta i et tilbud tilrettelagt på gårdsbruk. Prosjektet viser at enkelte brukere reduserer intensiteten av APSD symptomer ved deltagelse i tilbudet. Dette ble spesielt synlig i forhold til vandring og søvnløshet.

Gjentatte faste aktiviteter fra dag til dag egnet seg best til å skape stabilitet og forutsigbarhet for brukerne. Deres interesser, fysiske og mentale ressurser ble mer synlige gjennom gårdens mangfold av aktivitetsmuligheter. Det var overraskende at brukerne tok del i så vidt mange aktiviteter tatt i betraktning deres funksjonsnivå. Ansatte i institusjonen og i omsorgsboligen uttrykte ved flere anledninger at de var overrasket over hva enkelte av brukerne hadde deltatt på av aktiviteter. Dette var beboere som de opplevde som passive.

Da brukerne kom tilbake til sykehjemmet/omsorgsboligen og ble spurt om hvordan de hadde hatt det, kunne de ikke alltid fortelle eksakt hva de hadde gjort på gården om dagen, men de kunne ofte si at de hadde hatt en fin dag. Enkelte kunne bli urolige når de kom tilbake til institusjonen. De ville ofte ut eller ventet på noen som skulle komme. Når dette skjedde var det viktig at personalet var til stede og fortalte at de skulle være på sykehjemmet og sove der, men at de kunne komme tilbake til gården en annen dag.

Rekruttering

Det var forholdsvis mange registrerte brukere i løpet av prosjektperioden. Dette

kan indikere at det har vært utfordrende å velge ut «de rette» til tilbudet. Samtidig er deltakerne i en fase av demensutviklingen hvor funksjonsnivået er utsatt for store endringer. Det kan være små tidsmarginer mellom å fungere på et område til ikke å fungere. I perioder av prosjektet har det vært meldt om utfordringer med å rekruttere i forhold til inklusjonskriteriene og at det har vært ønskelig å innlemme andre personer uten APSD symptomer.

Bemanning

På grunn av turnusarbeid og ulike vikarer ble det stor rulling i assistentrollen. Dette ble en utfordring for driften av tilbudet og det ble lite forutsigbart for gårdbruker. Gårdbruker måtte som en konsekvens av stadig nye assistenter bruke mye tid til å informere dem om hva den enkelte bruker deltok i av aktiviteter, hvilke aktiviteter som var mulig å gjøre på gården, dagsrytmen og rutiner for kvalitetssikring. Det ble vanskelig for gårdbruker å planlegge dagene. En annen ulempe var at det ble sårbar i forhold til brukerne som stadig måtte forholde seg til nye personer. Det positive ved denne ordningen var at mange ansatte på institusjonen fikk godt kjennskap til tilbudet, noe som førte til at dette fikk god forankring og et godt omdømme blant personalet.

Konkurrerende målgrupper

Tidlig i prosjektperioden ble det fra hjemmebaserte tjenester signalisert behov for tilbud til hjemmeboende personer med demens og deres pårørende. Det ble også stilt spørsmål ved om det var riktig å gi dagaktivitetstilbud til institusjonsbeboere, som hadde et tilbud, til fordel for hjemmeboende personer, som ikke hadde tilbud. Mot slutten av prosjektperioden ble det derfor åpnet opp for hjemmeboende utenom omsorgsbolig med mer eller mindre hell. Hjemmeboende hadde ofte et høyere funksjonsnivå. Ansatte på gården opplevde å blande personer med ulikt funksjonsnivå som utfordrende. Dette var i forhold til ressursfordeling med individuell tilnærming. Resultatet ble at flere hjem-

meboende ikke ønsket deltagelse etter avsluttet prøveperiode.

På grunn av dårlig økonomi i kommunen ble tilbudet vurdert nedlagt etter endt prosjektperiode. Presset på dagplasser for hjemmeboende var derimot så stort at tilbudet ble vedtatt videreført for hjemmeboende personer med demens. Andre argumenter for videreføring var behovet for alternative dagplasser og aktivitetsmuligheter, i tillegg til kanskje å begrense presset på institusjonsplasser i kommunen.

En av deltakerne som bodde i omsorgsbolig kunne utsette flytting til sykehjem i to år, trolig på grunn av deltagelse i *Inn på tunet*.

Før Else ble med i prosjektet Inn på tunet var det søkt plass på institusjon. Natlig uro og vandring, som utløste store leteaksjoner med hjelp fra politi, helikoptertjeneste og taxinæring, ble byttet ut med fjøsstell og annen gårdsaktivitet. En lang sommerferie fra tilbudet, seks til åtte uker, økte gradvis behovet for fysisk aktivitet og lengre spaserturer. Da Else kom tilbake til gården så ble det igjen slutt på leteaksjoner.

Konklusjon

Det er kjent at enkelte beboere i institusjon og omsorgsbolig ikke får utnyttet sitt potensiale, og at mangel på tilbud om aktiviteter kan være årsak til utfordrende atferd som for eksempel apati, vandring, engstelse og søvnproblemer. Dette prosjektet har vist, på individnivå, at personer med demens på sykehjem og hjemmeboende i omsorgsbolig kan trives og at enkeltpersoner har stor glede av å delta i aktiviteter på en gård. Masterstudien støtter opp om tilsvarende funn på individnivå. Derfor hadde det vært ønskelig om prosjektet hadde blitt etablert videre for målgruppen.

Etter endt prosjektperiode, fra 2011, ble tilbudet videreført tre dager per uke, men kun for hjemmeboende personer med demens, da det også var stort behov for tilrettelagte tilbud til denne gruppen.

■ anne-britt.kjeldsberg@notteroy.kommune.no

REFERANSER

1. Helse og omsorgsdepartementet (HOD) (2006). Mestring, mulighet og mening, Framtidas omsorgsutfordringer. Stortingsmelding nr. 25 (2005-2006). Oslo; Departementet.
2. Helse og omsorgsdepartementet (HOD) (2011). Forskrift om en verdig eldreomsorg (verdighetsgarantien). Oslo; Departementet
3. Helse og omsorgsdepartementet (HOD) Demensplan 2015 «Den gode dagen». Oslo; Departementet.
4. Bjonness K. Den gode dagen? Master i helsefremmende arbeid. Høgskolen i Vestfold, 2011 (Ikke publisert. For ytterligere informasjon kontakt forfatter på e-post kjerstin.bjonness@notteroy.kommune.no).